

UDK: 159.9(575,1)

Fariza HAMIDOVA,
O'zbekiston Milliy universiteti o'qituvchisi
E-mail: hamidovafariza@gmail.com

Profi University dotsenti, Psixologiya fanlari doktori (DSc) N.Dalimova taqrizi asosida

THE QUESTION OF THE SPECIFIC IMPORTANCE OF FAMILY UPBRINGING IN THE FORMATION OF A CHILD IN THE THEORETICAL VIEWS OF FOREIGN SCIENTISTS

Annotation

The issue of upbringing has not always been at the center of family interests. In the era of the medieval feudal system, childhood was not considered as the main social issue as it is today. Children, like adults, were involved in everyday life with mutual assistance, at the same time embodied in themselves the necessary abilities, for which they did not need a separate doctrine.

Key words: Yutta Ekarius theory, family, upbringing process, parent-child relationships.

ВОПРОС ОБ ОСОБОЙ ЗНАЧИМОСТИ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ РЕБЕНКА В ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ВОЗЗРЕНИЯХ ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ

Аннотация

Вопрос воспитания не всегда был в центре семейных интересов. В эпоху средневековой феодальной системы детство не рассматривалось как главный социальный вопрос, как это происходит сегодня. Дети, как и взрослые, были вовлечены в повседневную жизнь с помощью взаимопомощи, в то же время воплощали в себе необходимые способности, для которых им не требовалось отдельного учения.

Ключевые слова: Теория Ютты Экариус, семья, воспитательный процесс, детско-родительские отношения.

OILAVIY TARBIYANING BOLA SHAKLLANISHIDAGI O'ZIGA XOS AHAMIYATI MASALASI XORIJIY OLIMLARNING NAZARIY QARASHLARIDA

Annotatsiya

Tarbiya masalasi har doim ham oilaviy qiziqishlarning markazida turmagan. O'rta asrlar feodal tuzumi davrida bolalikka bugungi kundagi singari asosiy ijtimoiy masala sifatida qaralmagan. Bolalar ham kattalar singari kundalik hayotda ishtirok etishgan o'zaro yordam berishgan, shu bilan birga zarur bo'lgan qobiliyatlarni o'zlarida mujassam etishgan, buning uchun esa ularga alohida ta'limot shart bo'lmagan.

Kalit so'zlar: Yutta Ekarius nazariyasi, oila, tarbiya jarayoni, ota-ona va bola munosabatlari.

Kirish. Tarixda oila va tarbiya masalalari bitta tushuncha bo'lmagan va "Bolalar qattiqqo'llik bilan kelajakka tayyorlanilmagan, kelajak tushunchasi ham o'ta mavhum sanalgan".

Xo'sh, oilada tarbiya qay ko'rinishda bo'lishi zarur bu savolga nemis olimi Yutta Ekarius nazariyasidan javoblar qidiramiz. Y. Ekariusning nazariyasiga ko'ra, oiladagi tarbiya ijtimoiy shakl kasb etmay aksincha, pedagogik mazmun kasb etishi dardkor. Oilada tarbiya ma'lum bir ko'zda tutilgan aniq faktorlarga asoslanib ishlab chiqilmaydi. Shunga ko'ra, tarbiya degani "Tarbiya bu avlodlar o'rtasidagi interaktiv faoliyat hisoblanib u yosh avlodning katta avlodga nisbatan maxsus munosabatlarini shakllantiradi, shunga ko'ra yosh avlod o'zi tomonidan ishlab chiqilgan strukturalarga ko'ra katta avlodni inkor etadi yoki qo'llab-quvvatlaydi".

"Oilaviy tarbiya avlodlar o'rtasidagi o'zaro hurmatni ya'ni katta avlodlar tomonidan amalga oshirib kelingan munosabat va ushbu munosabatning yosh avlodga nouzviy biroq faol tarzda aks etishi natijasida ikkala avlodning bir biriga ta'siri deganidir".

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Y. Ekariusning fikricha, oilaviy tarbiya bir tomondan aniq strukturaga asoslansa boshqa tomondan munosabatlar uzviyligiga asoslangan. Aniq strukturaga tarbiyadagi qoidalar, ta'lim va tarbiya masalalariga doir aniq ko'rsatmalar kirs, munosabatlar uzviyligiga esa quyidagi munosabat shakllari masalan, yaqin munosabatlar va masofadagi munosabatlar, avlodlar o'rtasidagi yakka hokimlik masalasi turadi. Tarbiyada tarbiya beruvchining shaxsiy tajribasi asosiy tarbiya mavzusi

bo'lib u avloddan avlodga yetkazib berilgan. Biroq bu masala kattalar tomonidan ijobiy yoki salbiy qismlarga bo'linmay oila tomonidan to'g'ri deb belgilanib avlodlarga huddi shu tarzda yetkaziladi. [1]

Nemis olimi Kurt Shnayder Oiladagi kundalik hayotga ijtimoiy tizim ta'sir etib, bu bolalarni kattalarga munosabatini qay darajada bo'lishini ta'minlaydi degan fikrni ilgari surgan.

Mixa Brumlik, [2] tarbiyaning vazifasi o'qish jarayonlaridagi ma'lum bir vazifani ham o'z ichiga olishidir. Bunga ko'ra ma'lum maqsadlar ko'zda tutilishi va bu maqsadlarni amalga oshirish uchun tarbiyadagi ideallik tushunchasidagi chegarani ko'ra bilish kerak.

Albert Fridrix Byorner [3] "Ma'lum maqsadga yo'naltirilgan tarbiya aniq vazifalarni o'z oldiga qo'yadi va bu vazifalar shaxsning ruhiy holatidan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi. Bunday ruhiy holatlarga bilim, imkon, qobiliyat, munosabat kabi tushunchalar ko'zda tutilmog'i kerak".

Frits Xopmayer, oilada inson tarbiyasi ma'lum bir tamoyillarga asoslanib bu tamoyillar oiladagi katta avlodning dunyoqarashi, siyosiy yoki iqtisodiy mustaqilligiga bog'liq bo'ladi. Demokratik jamiyatda bola tarbiyasi asosan erkin fikrlash hamda o'ziga ma'qul bo'lgan maqsadga tomon intilishga asoslangan. F. Xopmayerning nazariyasi ota-onalar uchun qiyinchilik tug'dirgan chunki bunda o'zaro kelishmovchilik kelib chiqqan. Shuning uchun ham tarbiya eng avvalo qiziqishlar, ilmiy yondashuvlar, tarbiya beruvchining shaxsiy xususiyatlari nazarda tutilishi kerak. [6]

Karl-Xaynts Roybandning [4] ta'kidlashicha, tarbiya jamiyatdan mustaqil bo'lishi kerak. Tarbiya jamiyatdagi ijtimoiy strukturaviy va madaniy jihatlarinigina o'z ichiga qamrab olishi kerak. Misol sifatida bolaning kasb tanlash imkoniyati yoki yashash tarzini mustaqil tanlash, bunga ko'ra kasb tanlash borasidagi ehtiyojni o'ta qattiqqo'llik bilan amalga oshirish jamiyatdagi fojeaning bir qismidir.

Rozemarie Xertsning fikricha, [5] har bir oilaning o'z tarbiya usullari bo'lishi kerak va bu usul boshqalarniki bilan bir xil bo'lishi har doim ham to'g'ri ekanini bildirmaydi. Tarbiya vositasi aynan ma'lum bir voqealarga baho berish chora-tadbirlari emas aksincha o'sha voqea-hodisaga nisbatan munosabat va motivdir.

Oila tushunchasining qanday mazmun kasb etishiga doir munosabatlar ham ilmiy tadqiqotlarda katta o'rin tutadi. Oila o'zi nima va yaxshi oila qanday ko'rinishda bo'ladi degan savolga Emil Lents quyidagicha javob beradi. Oila tarixiy va ijtimoiy normalar va qadriyatlarga tayangan holda shakllangan tushuncha va biz bu tushunchani eng to'g'ri bo'lishi kerak degan mazmunida qabul qilishimiz har doim ham to'g'ri bo'lmaydi. E. Lentsning nazariyasiga ko'ra oila ko'proq iqtisodiy mazmun kasb etadi. Oilaga ilmiy tushuncha sifatida ham qaralganda edi, muammolar yechimi murakkab bo'lmadi. Oiladagi ilmiy diskurs qay tariqa bo'lishin kerak Vilgelm Treyye Preyerning fikricha [9], oiladagi psixologiya, sotsiologiya tarbiyashunoslik baravar yo'lga qo'yilishi kerak va shundagina intizom masalasi turli ilmiy nazariy jihatdan to'g'ri yo'lga qoyiladi.

E. Lents [6] oila tushunchasini ko'plik ma'nosida ishlatishni to'g'ri deb biladi. Ya'ni bitta oiladagi emas bir necha oilalar misolida muammolarni yechish mazmunida. Tarbiyashunoslik fani oilalardagi tarbiya masalasidagi yutuqlarga moslashgan bo'lishi kerak. Bolalarning o'sishi va ularning tarbiyasi oilalarning markaziy vazifasi bo'lishi va tadqiq etilishi lozim. Bundan tashqari, oilashunoslik fani jamiyat uchun birdek muhimdir, Oila atamasi XVII-XVIII asrlarda lotin tilidan o'zlashgan. Avvaliga bub atama "uy" degan mazmunni bergan. Ma'lum bir uyga tegishli barcha shaxslarga nisbatan "oila" atamasi ishlatilgan.

Detlev Poykertning aytishicha, oila kamida bitta farzand va hech bo'lmasa ota-onalardan bittasidan iborat bo'lgan ichki birdamlik va shaxsiy bog'liqlik bo'lgan ijtimoiy shakl deb hisoblaydi.

70 – yillar oxirida tarbiyada antiavtoritar uslub hukm surgan. Bu uslubga ko'ra oilada tazyiq ustun bo'lgan.

Tarbiya ijtimoiylashtiruvchi ta'limning bir qismidir. Tarbiya –bu ijtimoiy ma'qullangan qadriyatlarni, me'yoriy shaxsiy xususiyatlarni va xulq-atvor namunalarni taqdim etishning maxsus tashkil etilgan jarayoni, ya'ni bu shaxsni umumiy va to'g'ri narsalar bilan tanishtirish jarayonidir.

Oiladagi tarbiya jarayoni avlodlar davomiyligini ta'minlovchi eng muhim vosita bo'lib, u yosh avlodning jamiyat hayotiga kirib kelishining tarixiy jarayonidir.

Tadqiqot metodologiyasi. Ijtimoiy "men"ning asosi maktab jamoasida umuman qo'yilmaydi – ular faqat o'sha yerda juda erta yoshdan rivojlanadi. Bugungi kunda oila shaxs kamolitining eng muhim omili sifatida harakat qiladi. Bu yerda bola tug'iladi, bu yerda u dunyo haqida dastlabki bilimlarni va birinchi hayotiy tajribani oladi. Oila - bu tuyg'ularning birinchi maktabi, hayotning to'fonli dengizida yashash joyi va himoyasidir. Oila tarbiyasining o'ziga xos xususiyati shundaki, oila turli yoshdagi ijtimoiy guruhdir: unda ikki, uch va ba'zan to'rt avlod vakillari mavjud. Va bu ma'lum an'analarni yaratishga imkon beradigan turli xil qiymat yo'nalishlari, hayot hodisalarini baholashning turli mezonlari, turli ideallar, nuqtai nazarlar, e'tiqodlarni anglatadi.

Oila tarbiyasi psixologiyasi ota – onaning optimal pozitsiyasiga bo'lgan talabni ilgari suradi. Ota-onalar bolani qanday bo'lsa, shunday qabul qilsa, unga iliq munosabatda

bo'lsa, unga xolisona baho bersa va shu baho asosida tarbiyani qursa, ota-onalarning farzand tarbiyasidagi pozitsiyasi maqbuldir; agar ular bola hayotining o'zgaruvchan sharoitlariga mos ravishda ta'sir qilish usullari va shakllarini o'zgartirishga qodir bo'lsa; agar ta'limning sa'y-harakatlari kelajakka qaratilgan bo'lsa kelajakdagi hayot bola oldiga qo'yadigan talablar bilan bog'liq. Ota-onaning optimal pozitsiyasi bolaning farovonligiga qaratilgan. Bu ota-onalarning xatolariga tanqidiy munosabatini o'z ichiga oladi. Oiladagi barcha tarbiya bolalarga mehr-muhabbatga asoslanadi. Ota-onalarning mehr bolalarning har tomonlama rivojlanishi va baxtini ta'minlaydi.

Tahlil va natijalar. Pedagogik psixologlar nafaqat maktablar va boshqa ta'lim muassasalari bilan, balki turli xil tibbiy yordam ko'rsatadigan kasalxonalar va muassasalar bilan hamkorlik qilishlari mumkin, ularda psixologik tadqiqotlar o'tkazadilar, individual va guruh testlari natijalarini sharhlaydilar, turli muammolar bo'yicha individual maslahatlar beradilar.

Ta'lim psixologiyasi eksperimental ilmiy fan sifatida 19-20-asrlar bo'yida psixologlarning tadqiqotlarida paydo bo'ldi. Hermann Ebbinghaus xotira tajribalari natijalarini 1885 yilda nashr etdi.

Jeyms Kettell 1890 yilda nashr etilgan maqolasida birinchi bo'lib hozirda keng tarqalgan "aqliy (psixologik) test" atamasini ishlatgan. U Kolumbiya universiteti birinchi kurs talabalarida tasvir ketma-ketligi, rangni ko'rish, ohangni idrok etish, og'riq sezuvchanligi, rangni afzal ko'rish, vaqt va harakatni idrok etish, harakat aniqligi, tasavvur va xotira testlaridan foydalangan holda tadqiqot o'tkazdi.

Alfred Binet turli topshiriqlardan foydalanib, aqliy zaif bolalarni aniqlash imkoniyatlarini o'rgandi. U aql-zakovatni yaxshi tushunish, yaxshi fikr yuritish va yaxshi hukm qilish qobiliyati deb ta'riflagan; 1895 yilda Binet o'zining birinchi sinovlar to'plamini taklif qildi.

1898 yilda Eduard Torndik labirintda (tovuqlar bilan) va muammoli qutida (mushukchalar bilan) o'rganish bo'yicha birinchi tajribalar seriyasini o'tkazdi. Stenli Xollning ikki jildlik "Yoshlik" fundamental asari 1904 yilda nashr etilgan.

Jeyms Sulli "Ta'lim nazariyasi nuqtai nazaridan psixologiyaga kirish" (1884), Uilyam Jeyms, "Psixologiya bo'yicha o'qituvchilar bilan suhbatlar" (1890) va Eduard Klapared, "Bolalar psixologiyasi va eksperimental pedagogika" (1905) kitoblarini nashr etdi. Ta'lim psixologiyasi bo'yicha birinchi qo'llanma 1903 yilda Torndike tomonidan nashr etilgan. 1910-yillarda kamida beshta, 1920-yillarda esa o'nga yaqin darslik paydo bo'lgan. Geynrix Buxgolz 1910 yilda ta'lim psixologiyasi bo'yicha birinchi jurnalga asos solgan. Binet shkalasining oxirgi versiyasi 1911 yilda paydo bo'lgan.

Psixologiyaning quyidagi bo'limlari ta'lim psixologiyasi uchun eng katta ahamiyatga ega: bolaning o'sishi va rivojlanishi, o'rganish, ruhiy salomatlik, guruh jarayonlari va individual farqlar.

Bolaning o'sishi va rivojlanishi. O'quv jarayoni o'quvchilarning yoshi, kamolot va rivojlanish darajasiga mos ravishda olib borilishi kerakligi azaldan ma'lum. Nemis o'qituvchisi va faylasufi Iogann Gerbart (1776-1841) izdoshlari boshlagan takrorlash tamoyiliga muvofiq, har bir bolaning rivojlanishi insoniyatning tarixiy rivojlanishini takrorlaydi. Ushbu yondashuv kutilmaganda "oddiydan murakkabga o'tish" nazariyasi tomonidan qo'llab-quvvatlandi, bu uy qurishdan oldin vigvamlarni o'rganish kerakligi haqida gap ketganda juda yaxshi ishladi, lekin bolaga ona tilini o'rgatishda uning to'g'riligi endi yo'q edi. juda aniq, chunki bu dargumon bolalarga butun so'zlarni emas, balki harflar va bo'g'inlarni gapira oladigan bolalarni o'rgatish kerakmi? Bolaning rivojlanayotgan organizm emas, balki kichik kattalar ekanligi haqidagi g'oya Jan-Jak Russo o'zining "Emil" (1762)

asarida e'lon qilgan inqilobiy o'zgarishlarga olib keldi. Keyinchalik buyuk pedagoglar Iogan Pestalozsi (1746-1827) va Fridrix Frobel (1782-1852) tomonidan chuqur mushohadalar olib borildi. Fiziologik tadqiqotlar asosida turli yosh davrlarida bolaning xatti-harakatini tavsiflash, anketa va kuzatishlardan foydalanish asta-sekin aniqroq bo'lib bormoqda. Shveytsariyalik psixolog Jan Piaget tomonidan o'tkazilgan bolalarning mohirona ishlab chiqilgan so'rovlari bolaning tafakkurining rivojlanish jarayonini tushunish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni aniqladi. Bularning barchasi nafaqat nazariy ahamiyatga ega edi, balki o'qituvchilar va otalarga amaliy foyda keltirdi. Bola rivojlanishiga oid eng mashhur ishlar orasida Yel universitetidan Arnold Gesell, Kaliforniya universitetidan Xarold Jons va Meri Jons, Michigan universitetidan Uillard Olson va uning hamkorlari asarlari bor. Ushbu tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, kattalarning turli yoshdagi bolalarning qobiliyatlari haqidagi umidlari ko'pincha ortiqcha baholanadi va ulardan kelib chiqadigan reyting tizimi ma'nosiz va, ehtimol, zararlidir. Bolalarga hali fiziologik jihatdan tayyor bo'lmagan narsalarni o'rgatishning ma'nosi yo'q - o'quvchining mustaqil tanlovi o'quv dasturini

shakllantirishda muhim (hal qiluvchi bo'lmasa ham) omil hisoblanadi; Bundan tashqari, bosqichma-bosqichlik tamoyili, ya'ni bolalarga ularning rivojlanish darajasiga mos ravishda topshiriq berish kerakligi g'oyasi juda muhimdir.

Xulosa va takliflar. Ta'lim psixologiyasi nuqtai nazaridan ta'limning vazifasi madaniy merosni avlodlardan avlodga oddiy o'tkazishdan ko'ra ancha kengroqdir. Ta'lim odamlarga turli vaziyatlarga to'g'ri yoki hech bo'lmaganda adekvat munosabatda bo'lishni o'rganishga yordam beradi, bu javoblar vosita qobiliyatlari, so'zlar va jumlar yoki ifoda etilmagan fikrlar va g'oyalarni o'z ichiga oladi. O'qituvchi uning mexanizmlari bilan tanishsa, ta'lim samaraliroq bo'lishiga ishongan holda, ta'lim psixologiyasi bilan shug'ullanuvchilar doimiy ravishda o'quv muammolari bo'yicha tadqiqot materiallarini tahlil qiladilar, shuningdek, o'z tadqiqotlarini olib boradilar. Torndik ingliz assotsiatsion faylasuflarining ishlariga asoslanib, assotsiativ siljish kontseptsiyasini ishlab chiqdi va xulq-atvorni o'rganishda qo'shnilik, takrorlash va mukofotlash tamoyillari qanday qo'llanilishini ko'rsatdi.

ADABIYOTLAR

1. Ecarius, Jutta (2002a): Familienerziehung im historischen Wandel. Eine qualitative Studie. 155-bet
2. Brumlik, Micha (2006): Erziehungsziel. In: Lenzen, Dieter (Hrsg.): Pädagogische Grundbegriffe. Band 1: Aggression bis Interdisziplinarität. 8. Auflage. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, S. 535-543. bet
3. Kinderleben. Modernisierung von Kindheit im interkulturellen Vergleich. Opladen: Leske und Budrich, S. 13-26. bet
4. Kinderleben. Modernisierung von Kindheit im interkulturellen Vergleich. Opladen: Leske und Budrich, S. 137-220. bet
5. Nave-Herz, Rosemarie (2000): Kapitel 1. Wandel der Familie: eine familiensoziologische Perspektive. In: Schneewind, Klaus A. (Hrsg.): Familienpsychologie im Aufwind. Brückenschläge zwischen Forschung und Praxis. Göttingen/Bern/Toronto/Seattle: Hogrefe Verlag für Psychologie, S. 19-31. bet
6. Familien. Eine interdisziplinäre Einführung. 2., korrigierte Auflage. Weinheim und München: Juventa Verlag, S. 129-153. bet